



1923-1938 YILLARI ARASINDA YAYIMLANAN İSLAM TARİHİ ÇALIŞMALARI ve TANITIMI*

Hakan ÖZTÜRK*

Öz

Cumhuriyet Dönemi (1923–1938) yılları Türk ve İslâm Tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu dönem toplumun her alanında atılım yapma ve dünyadaki yeniliklere uyma çabası içinde geçmiştir. Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk her alanda olduğu gibi İslâm Dini'nin halka doğru bir şekilde öğretilmesi ve bu dinin peygamberi Hz. Muhammed'in de batıl hikâyelerden arındırılarak, örnek yanlarının halka gösterilmesi üzerinde durmuştur. Kendisi de bu konu ile ilgili pek çok kitap okumuştur. Kısa bir dönem olmasına rağmen çok fazla çalışma yapılmıştır. Bu çalışmamızda Lütfullah Ahmed, Ahmed Hamdi Akseki, Ahmed Refik Altınay, Ebu Rıdvan Mustafa Sadık Vicdanî, Mustafa Takî, Kılıçzâde Hakkı, Aksekili Mustafa Hakkı, Muhmud Esad, İsmail Fennî ve Tâhirü'l-Mevlevî Olgun'un kitapları tanıtılmıştır. Yazarların çoğunluğu önsözlerinde Hz. Muhammed'in hayatının doğru şekilde yazılması gerektiğini savunmuşlardır. Ancak bir kaç müstesna klasik sistemden kendilerini kurtaramamışlar ve rivayetler arasından seçmeler yaparak eserlerini meydana getirmişlerdir. Kılıçzâde gibi tamamen mevcudu eleştiren yeni fikir ve görüşler öne sürenler de olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Siyer, İslâm Tarihi, Hz. Muhammed, Hz. Peygamber.

* Bu makale *Cumhuriyet Dönemi İslâm Tarihi Çalışmalarında Hz. Muhammed Tasavvuru (1923-1938)* isimli doktora tezinden üretilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, hozturk@firat.edu.tr.

The Presentation (Introduction) and Study of History of Islam that Published Between 1923-1938 Years

Abstract

The Republican Period (1923-1938) has an important place for both Turkish and Islamic History. This period passed in an attempt to make progress in all strata of society and to adapt to the advancements in the world. Mustafa Kemal Atatürk, the founder of Turkish Republic, as was seen in all fields, paid attention to the sound teaching of Islam to people, and to illustrate the exemplary aspects of the Prophet Muhammad to them by purifying him from superstitious legends. He, too, read many books about this matter. Though it was a short period, many works were composed in this period. In this study was presented Lütfullah Ahmed, Ahmed Hamdi Akseki, Ahmed Refik Altınay, Ebu Rıdvan Mustafa Sadık Vicdani, Mustafa Takî, Kılıçzâde Hakkı, Aksekili Mustafa Hakkı, Muhmud Esad, İsmail Fenni, Tâhirü'l-Mevlevî Olgun's books. Most of these authors argued in the introduction of their works that the biography of the Prophet Muhammad must be written correctly. However, except for a few, they could not keep away from the classic system, thus composing their works by making choice between the accounts. Nevertheless, there also existed those, like Kılıçzâde, who put forward new ideas and views which completely criticized the then situation.

Keywords: The Republican Period, Sira, History of Islam, Hz. Mohammad, Hz. Prophet.

Giriş

İslam Tarihi ve peygamber efendimiz Hz. Muhammed ile alakalı her devirde farklı türden çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar gerek Müslüman müellifler ve yazarlar gerekse batılı oryantalistler tarafından kaleme alınmıştır. Ancak cumhuriyetin ilk yıllarında (1923-1938) veya Atatürk döneminde bu konularda nelerin yazıldığı merak konusudur. Karşılaştığımız pek çok kişi bu dönem ile alakalı mevzular açıldığı zaman büyük bir ilgi ile yapılan çalışmalar hakkında sorular sorup konuya olan alakalarını ortaya koydular. Gözlemlerimiz ve aldığımız olumlu tepkilerden yola çıkarak daha çok erişilebilirlik ve okunabilirlik sağlamak amacıyla bu makaleyi yayımlamaya karar verdik. Bu çalışmada 1923-1938 yılları arasında yayımlanmış eserler ve muhtevaları hakkında kısaca bilgi verilecek, tanıtımları yapılacaktır.

1. Tarih-i Din-i İslâm (1897–1923)

Tarih-i Din-i İslâm,¹ Mahmud Es'ad'ın² eseridir. Eserin birinci cildi "Medhal" adıyla 1911 yılında basılmıştır. Bu ciltte İslâmiyet öncesi Arap tarihi ve coğrafyası ile Arapların sosyal yaşayışları ve kültürleri ele alınmıştır. İkinci cilt "Kısm-ı Mekki" adıyla 1923 yılında basılmıştır. Bu ciltte, Mekke dönemi olayları incelenmiştir. Bu bölüm yazarın vefatından sonra yapılan bir baskıdır. Üçüncü cilt "Kısm-ı Medeni" adıyla 1908–1910 tarihleri arasında basılmıştır. Bu ciltte de Medine dönemi olayları ele alınmaktadır.

Çalışmada kullandığımız baskı ise Mahmud Es'ad'ın "Medhal", "Kısm-ı Mekki", "Kısm-ı Medeni" bölümlerinin birleşmiş olduğu ve günümüz Türkçesi ile basılmış olan İslâm Tarihi (Tarih-i Din-i İslâm) adlı eserdir.³

Mahmud Es'ad, bu çalışmasına başlarken eserini, Abbasi devrinin bitmesiyle başlayan ve Arap olmayan Müslümanların kurdukları devletleri de içine alan bir "İslâm Tarihi" olarak düşünmüş, fakat Hz. Muhammed'in vefatına kadarki süreyi ihtiva eden üç cildini tamamlayabilmiştir. Yazarın,

¹ Mahmud Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, Matbaa-i Hayriye, İstanbul, 1923; Mahmud Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, Sadeleştiren: Ahmed Lütfi Kazancı, İstanbul, 1983.

² M. Es'ad; 1855 tarihinde Konya'nın Seydişehir kazasında doğdu. M. Es'ad ilk tahsilini Seydişehir ve Konya'da yaptıktan sonra İstanbul'a geldi. Âlet ve âli ilimlerden 1881 tarihinde icazet aldı. Aynı senenin sonunda Bâb-ı Vâlâ-i Fetva (Şeyhülİslâmlık) da kurulan Encümen-i İlmî huzurunda imtihan vererek ders-i âmm oldu. Bir yandan Fatih Camii'nde medrese talebelerine ders verirken diğer taraftan müsbet ve akli ilimler tahsil etmek maksadıyla, Menşe-i Muallim-i Askerî İ'dâdî kısmına devam ederek Matematik, Geometri, Cebir, Tarih, Coğrafya, Fizik, Kimya ve Mekanik tahsil etti. Fransızca dilini ve resim yapmayı öğrendi. Harb okulu mezunu olmamasına rağmen sivil talebe olarak Erkan-ı Harbiye sınıfına kabul edildi. Burada Yüksek Cebir, Trigonometri, Tepografya, Entegral Aritmetik, Mimari, Arazi Yüzölçümü, Uzay Geometri dersleri okudu. Tatbikat sınıfları yüksek riyaziye muallimliği diplomasını 5 Ekim 1884 tarihinde yapılan sınavı başarıyla bitirerek aldı. İstanbul Darülfünununa bağlı olarak 18 Haziran 1880'de Hukuk şubesi açılınca buraya kayıt yaptırdı ve yüksek bir derece ile bitirdi. Hukuk mektebinde Hasan Fehmi Paşa'dan Devletler Hukuku, Münif Paşa'dan Hukuk Felsefesi, Gabriel Norandunkyan Efendi'den Devletler Hususî Hukuku dersleri aldı. Gülhane Askerî Rüşdiyesi'ne Osmanlıca ve Din Bilgisi öğretmeni olarak 13 Mayıs 1879'da tayin edildi. Bu arada Encümen-i Mahsus'ta imtihan vererek "Avukatlık" ruhsatı aldı. Aydın (İzmir) vilayeti Merkez Bidayet Mahkemesi birinci reisliğine 17 Eylül 1885'te tayin oldu. Ek görev olarak İzmir İdadisinde Fizik, Kimya, Jeoloji-Biyoloji dersleri okuttu. İzmir'de on yıl bu görevde kaldıktan sonra, başanları dikkate alınarak 30 Haziran 1896'da Hazine-i Maliye Hukuk Müşavirliğine tayin edildi. Daha sonra ek görev olarak Mektebi Mülkiye-i Şahânedede Genel İktisat dersleri okuttu. Daha sonra Devletler Hukuku dersleri vermeye başladı. Bu görevlerine ilaveten Mekteb-i Hukuk'ta Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye müderrisliğini üstlendi. Darülfünun Edebiyat şubesinde 14 Eylül 1900 tarihinde Tarih-i İslâm dersleri vermeye başladı. Bu vazife tarih ve İslâm Tarihi ile ilgili araştırmalarını derinleştirmesine imkân hazırladı.

³ Mahmud Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, Sadeleştiren: Ahmed Lütfi Kazancı, Osman Kazancı, İstanbul, 1983.

Tarih-i Din-i İslâm adlı eseri gerek meşrutiyet döneminde gerekse Cumhuriyetin ilk yıllarında, hatta günümüzde bile kütüphaneleri ve kitaplıkları süsleyen bir çalışma olması dolayısıyla incelemeye değer bir kitaptır.

Mahmud Es'ad,⁴ metod olarak tenkitçi tarzdan uzak olup, daha ziyade öğretici tarih tarzını benimsemiştir. Eserinde, nakilci ve rivayetçi bir üslup kullanmış, aldığı rivayetlerin sıhhat derecesini ve mukayesesini yapmamıştır. Eğer rivayet, anlatacağı konuya uygun ve destekliyorsa tereddüt etmeden eserine almıştır. Tasnif usulu olarak Taberî'nin tarzını benimseyerek, Hicretin I. Yılı, II. Yılı şeklinde olayları sıralamıştır.⁵ Verdiği bilgilerin kaynaklarını çoğunlukla zikretmemiştir. Müellifin genel hatları ile kullandığı kaynaklar; İbn İshâk (ö. h.150), İbn Hişâm (ö. h.218), Vâkıdî (ö. h.230), Taberî (ö. h.310), Mes'ûdî (ö. h.346), Kâdı İyâz (ö. h.544), İbnü'l-Esîr (ö. h.774), İbn Hacer (ö. h.850), Suyûtî (ö. h.911) ve Ahmed Cevdet Paşa (d. 1823-ö. 1895)'nin eserlerinden oluşmaktadır.

2. Gazâvât-ı Celîle-i Peygamberî (1908-1937)

Gazâvât-ı Celîle-i Peygamberî,⁶ Ahmed Refik Altınay'ın eseridir. Bu eser 224 sayfadan oluşmakta olup 1908 yılında basılmıştır. 1937 yılında yeni baskısı yapılmıştır. Kitapta, Hz. Peygamber'in savaşları anlatılmaktadır.

Ahmed Refik⁷ eserine, Hz. Muhammed'in katıldığı savaşların nasıl başladığını ve savaş hukukunun nasıl geliştiğini anlatarak başlar. Ahmed

⁴ Mahmud Esad'ın diğer eserleri şunlardır: Usul-i Fıkıh, Telhis-i Usul-i Fıkıh, Feraidu'l-Faraiz, Kitabu'n-Nikah, Kitabu'n-Nikah ve't-Talak, Taaddud-i Zevcat, Telhis-i Usul-i Fıkıh, Usul-i Hadis, Ravzatu'l-Cennât fi Usul-i İtikad, Din-i İslâm, Tarih-i İslâm, Tarih-i Din-i İslâm, Tarih-i Edyân, Müdafaa, Şeriat-ı İslâmiye ve Mister Carlyle'dir.

⁵ Mehmet Çoğ, *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihçiliği (1908-1918), Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.*

⁶ Ahmed Refik Altınay, *Gazâvât-ı Celîle-i Peygamberî*, Kitabhane-i Askerî, İstanbul, 1937.

⁷ Ahmed Refik, tarihçi, yazar, şair, Darulfünun tarih müderrisi ve yüzbaşısıdır. Kethüda Ürgüplü Ahmed Ağa'nın oğludur. İlk öğrenimini Vişnezâde ilkokulunda, orta öğrenimini Beşiktaş Askeri Ortaokulunda ve Kuleli Askeri Lisesinde gördü. Harp Okulundan 1898 yılında piyade birincisi olarak mezun oldu. Küçük yaşta teğmen çıktığı için kıtaya gönderilmeyip öğretmen sınıfında bırakıldı. Toptaşı ve Soğukçeşme Askeri Ortaokullarında 4 yıl süre ile Coğrafya Öğretmenliği yaptı. Harp Okulunda 1902 yılında Fransızca, 1908 yılında da aynı okulda tarih öğretmenliği yaptı. Tercümân-ı Hakikât ve Millet gazetelerinde başyazarlık yaptı. Erkân-ı Harp Yayın Şubesinde 1909 yılında çalışırken Askeri Mecmua'yı yönetti. Tarih-i Osmanî Encümenine üye seçildi. Tarihi araştırmalar için bir kurulla birlikte Fransa'ya gitti. Balkan Savaşı'nda Askeri Sansür Müfettişi oldu. Gözleri bozuk olduğu için yüzbaşı iken 1913 yılında emekliye ayrıldı. İstanbul Darulfünun Osmanlı Tarihi Öğretmenliğine 1918 yılında, bir yıl sonra da Türkiye Tarihi Müderrisliğine atandı. Türk Tarih Encümeni'nde görev aldı ve 1924-

Refik, savaşa izin veren ayetler nazil olmadan önce ashabin savaşmak istediğini ancak Hz. Muhammed'in bunlara izin vermediğini belirtir ve Hz. Peygamber dönemindeki savaşların Allah'ın izni ile başladığını söyler. Daha sonra Müslümanların savaşmalarına izin veren ayetlerden örnekler verir. Hamza b. Abdülmuttalib ve Ubeyde b. Hâris komutasındaki ilk birliklerin kurulduğunu, bu birliklerin parlak zaferler kazandıklarını belirtir. Ahmed Refik; eserinde, seferler devam ettikçe İslâm savaş hukukunun oluşmaya başladığını ve buna dair ayetler indiğini ifade eder.

Ahmed Refik, çalışmasında, bazı kavramları özellikle inceler. Bunlardan birisi; "İtaat" kavramıdır. Ahmed Refik, "İtaat" kavramının önemine değinir ve bunu "*Kim bana itaat ederse, o Allah'a itaat etmiş olur. Kim bana isyan ederse, O Allah'a isyan etmiş olur...*"⁸. "*Ey Mü'minler Allah'a ve Resulüne itaat edin...*"⁹ ayetleriyle açıklar.

Ahmed Refik, kitabında, özellikle iki konu üzerinde durur. Bunlardan birisi "Sancak", diğeri "Fedakârlık"tır. O, Mute Savaşı'ndan örnek vererek "Sancak" yani "Liva"nın önemine ve "fedakârlık" duygusuna vurgu yapar.

Ahmed Refik, Hz. Muhammed döneminde savaşlarda kullanılan aletlerden bahsettikten sonra ordunun idmanının, savaşa hazırlıklı olmasının öneminden bahsederek günümüzde de ordunun her zaman hazır olması gerektiği sonucunu çıkarır. Bu bakış açısıyla anlattığı dönemin içinde gömülüp kalmamış günümüzle ilişkilendirerek olayları güncellemiştir.¹⁰

Ahmed Refik, eserinde, Hz. Muhammed'in Mute Savaşı'ndan sonra Câfer b. Ebû Tâlib'in ailesine şehit olduğu haberini verirken yetim çocuklarını görünce gözlerinin yaşlarla dolması örneğini verir. Ahmed Refik'in eserinde verdiği bu gibi örnekler¹¹ Hz. Peygamberin insanî özelliklerinin ön plana çıkarılması açısından önemlidir.

Ahmed Refik, eserinde, Hz. Muhammed'in savaş stratejisini anlatırken sıkça tarihi olaylardan örnekler verir. Eserinde, savaşların yapıldığı yerlerin

1927 yılları arasında bu encümenin başkanlığını yaptı. Birinci Tarih Kongresi'ne katıldı. İstanbul'da 56 yaşında iken zatüryeden dolayı 10 Ekim 1937 tarihinde vefat etti. A. Refik'in yaklaşık 87 kadar basılmış eseri vardır. A. Refik'in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. Orhan Bayrak, *Osmanlı Tarihi Yazarları*, İstanbul, 2002, s. 58-65.

⁸ İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (ö. h.273/m.886), *Sünen*, İstanbul, 1981, Cihâd 39, Hadis No: 2969.

⁹ Nisâ, 4/59.

¹⁰ A. Refik, *Gazâvât*, s. 41-43.

¹¹ A. Refik, *Gazâvât*, s. 37.

krokilerine de yer verir. Ahmed Refik, Osmanlı Devletinin Bursa ilini fethetmesini, Hz. Muhammed'in savaş usulüne bağlı olmasına bağlar.¹² Ahmet Refik, eserinde, Hz. Muhammed'in savaşları ile daha sonraki dönemlerde Müslümanların yaptığı savaşları taktik vb. açılardan karşılaştırır. Örneğin; Osmanlı Devletinin ordu sistemiyle Hz. Muhammed'in ordu sistemini karşılaştırır.

Ahmed Refik, Bedir Savaşı'nı anlatırken Hz. Muhammed'in şu duayı: "Allah'ım! İslâm mücahitlerine yardım eyle, onları muzaffer kıl..." okuduktan sonra kısa bir uykuya daldığını ve tebessümle uyanarak Hz. Ebu Bekir'e Cebrâil ve yanındaki meleklerin Müslümanlara yardıma geldiğini müjdelediğini belirtir.¹³ Yine aynı şekilde, "Bedir Savaşı'nda susuz kalan ashabın yardımına mucize olarak; dereler sularla dolmuş, ashab ihtiyacını buradan gidermiştir."¹⁴ şeklinde ifadeler kullanır. Yazarın bu ifadelerinden savaşlarda ilahî yardımın olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır. Eserde bu anlayışın örnekleri çoktur. Örneğin; Hendek Savaşı sırasında Benî Kureyzâ kabilesinin müşriklerin saflarına katılması üzerine Hz. Muhammed'in ashaba yaptığı konuşmada: "Emin olunuz ki! Bunun sonu hayırlıdır. Ehl-i İslâm'ın tek koruyucusu Cenab-ı Allah'tır." dediği ifade edilir.

Ahmed Refik'in anlatımlarında abartılı ifadeler de görülür. Rivayetleri aldığı kaynaklardan olduğu gibi aktarmış, tetkik ve incelemeye tabi tutmamıştır. Uhud Savaşı'nı anlatırken Hz. Ali ile ilgili olarak; "...7'sini 8'ini bir hamlede telef ediyordu." şeklinde bir ifade kullanmıştır.¹⁵ Savaşın sonucundaki her iki taraftan da kayıp sayısına bakılırsa bu ifadenin biraz abartılı olduğu görülecektir.

Ahmed Refik'in eserini yazış tarzına bakılırsa, pragmatik bir tarih anlayışı sergilediği görülür. Kendisi asker kökenli olduğu için, Hz. Muhammed'in savaşları ile ilgili bölümleri eserine almış, savaş ile ilgili terimleri açıklamış, ordunun her zaman en iyi şekilde hazırlanmasının gereğini örnekler vererek vurgulamıştır. Yazar aldığı rivayetleri tetkik ve tenkide tabi tutmamıştır. Onun için önemli olan olayın nasıl meydana geldiği değil, meydana gelen olaydan ne gibi sonuçlar çıkarılabileceğidir. Ahmed Refik, sıkça ayet ve hadislerle başvurarak cihadın faziletlerini anlatmaya

¹² A. Refik, *Gazâvât*, s. 75.

¹³ A. Refik, *Gazâvât*, s. 113.

¹⁴ A. Refik, *Gazâvât*, s. 96.

¹⁵ A. Refik, *Gazâvât*, s. 152.

çalışmıştır. A. Refik, kullandığı kaynakların ve rivayetlerin hepsi için dipnot vermemiştir.

3. İ'tikâdât-ı Bâtılaya İ'lân-ı Harb (1913–1923)

İ'tikâdât-ı Bâtılaya İ'lân-ı Harb,¹⁶ Kılıçzâde Hakkı'nın eseridir. Eser 157 sayfadır. 1913 yılında ilk baskısı, 1923 yılında da yeni baskısı yapılmıştır.

Hurafe ve masalların, İslâm dininin asıllarını unutturacak şekilde İslâm'ın içine nasıl sokulduğunu ve yayıldığını anlatan Kılıçzâde¹⁷, üç gruptan bahseder. Birinci grup; fesat ve münâfık ulemadan oluşur. Bunların sayıları azdır. Ne yapacaklarını ve ne şekilde halka etki edeceklerini bilirler. Planlı hareket ederler. İkinci grup ise cahil ulemadan oluşur. Bunların sayıları fazladır. Üçüncü gruba gelince bunlar gerçek âlimlerdir. Sayıları o kadar azdır ki, seslerini bile çıkartamazlar.

¹⁵ Kılıçzâde Hakkı, *İ'tikâdât-ı Bâtılaya İ'lân-ı Harb*, İstanbul, 1923.

¹⁷ 1288/1872 yılında Niş kasabasında doğmuştur. Asıl adı İsmail Hakkıdır. Babasının adı Ali Annesinininki ise Nazıfedir. Ailesi 1877-1878 yılındaki 93 Harbi olarak bilinen savaşta Niş ten Manastır'a göç etmiştir ve oraya yerleşmiştir. Kılıçzade, iptidai, rüştiye ve idadi tahsilini Manastırda yapmıştır. Kılıçzade Hakkı, babasını küçük yaşlarda kaybederek yetim kalmıştır. Kılıçzade yetim kalmasını ve muhacir oluşunu kendi ifadesiyle "Babasız yurtsuz ve servetsiz bir muhacir çocuğuydum." olarak belirtmektedir. İlköğrenimini Manastırda yapan Kılıçzade, din bilgisi ve Kur'an okuma eğitimini burada görmüştür. Daha sonra öğretmeninin teşviki ile Manastır Rüştiyesine kaydolan Kılıçzade, orta ve idadi (Lise) eğitimini burada tamamlamıştır. Kılıçzade, Nisan 1306/1890 da Halıcı Oğlundaki Topçu Harbiyesine (Mühendishane-i Berri Hümayun) kaydolmuştur. 1894 te Sıhra Topçusu Mülazım-i evveli rütbesi ile buradan mezun olmuştur. Kılıçzade Hakkı eğitimini müteakiben sırasıyla Selanik, Manastır, Bağdat, Yemen, Selanik, Edirne, Selanik, İstanbul, Selanik kolordulannnda askeri görevlerde bulunmuştur. Yüzbaşı rütbesinde iken Bağdat Askeri İdadisinde Kitabet öğretmenliği yapmıştır. Yemende isyancılara karşı savaşa katılmıştır. 1899 da Selanik Kolordusunda görev yaparken o dönem gizli çalışan İttihat ve Terakki cemiyetine girmiştir. 1911 yılında Mustafa Kemal ile tanışan Kılıçzade, aynı yıl sağlık gerekçeleri ile Sütlücedeki silah deposu müdürlüğüne atanmıştır. 1912 yılında merkez komutanlığı Divan-ı Harb üyeliğine atanmış ve Binbaşı rütbesine terfi etmiştir. Kılıçzade Hakkı, askeri görevlerinin yanı sıra Çanakkale Muallim Mektebinde müdürlük ve Riyaziye Muallimliği, İzmir Orta Mektebinde fahri olarak Tarih, Coğrafya, Türkçe, Malumat-ı Medeniye dersleri vermiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin 3. Devresinde 746 rey alarak Kocaeli Milletvekili seçilmiştir. Kılıçzade daha sonra meclisin 4.5.6.7. Dönemlerinde de Muş Milletvekili olarak görev yapmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Milli Eğitim Komisyonunda uzun yıllar görev yapan Kılıçzade, 1946 yılında Milletvekilliğinin bitmesi ile siyasi ortamdan çekilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisine vermiş olduğu tecüme-i Hal dosyasında Fransızca bildiğini, evli ve sekiz çocuk babası olduğunu yazmıştır. 4 Kasım 1925 tarihinden itibaren yazmış olduğu yazılarda Kılıçoğlu Hakkı adını kullanmıştır. 1934 yılında soyadı kanununun çıkmasından sonra Kılıçoğlu soyadını almıştır. Hakkı Kılıçoğlu 20 Şubat 1960 tarihinde İstanbul da ölmüş ve Sıhrayı Cedit mezarlığında toprağa verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zekeriyâ Akman, "Kılıçzâde Hakkı'nın Siyer Yazıcılığı ile İlgili Görüşleri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sakarya, 2012, c. XIV, Sayı: 26(2012/2).

Kılıçzâde'ye göre ülkenin kötüye gidişini isteyen çok sayıda resmi haydut ta mevcuttur. Bunlar güçlerini birinci gruptan alırlar. Bunların yaptıkları işlerin halk nazarında meşru sayılması için ikinci grupla çalışırlar.¹⁸

Kılıçzâde, Osmanlı İmparatorluğunun kötü gidişinin ve zayıflamasının sebebini de cahil ulemaya bağlamaktadır. O, sofuların ve dervişlerin; "Dünyanın hiçbir önemi yoktur, nerede ise kıyamet kopmak üzeredir. Binaenaleyh uzun uzadıya çalışmaya mahal yoktur. Fazla para kazanmak haramdır. Zira, Peygamberimiz fakir idi. Kur'an'dan başka ilme gerek yoktur. Çünkü Peygamberimiz ümmî idi. Süslü ve temiz elbise giymek günahtır. Çünkü Peygamberimiz yamalı bir hırka giyerdi. Temiz bir masa üzerinde yemek yemek haramdır. Çünkü Peygamberimiz yerde ve meşin bir sofraya üzerinde yemek yemiştir..." şeklinde bir görüşe sahip olduklarını ifade eder.¹⁹

Kılıçzâde, Hz. Muhammed'in en büyük mucizesinin akli ve kitabı olduğunu ifade etmekte ve başka bir mucizeye gerek olmadığını vurgulamaktadır. Kılıçzâde, eserinde, Ebu Hanîfe (h. 80-150/ m. 700-767), İmam Şâfiî (h. 150-204/ m. 767-820), İmam Mâlik (h. 93-179/ m. 711-795) ve Ahmed bin Hanbel (h. 164-241/ m. 780-855) gibi şahısların büyük insanlar olduğunu, ancak onların yerini tutacak hatta onları geçebilecek şahısların yetişebileceğini de ifade eder.²⁰

Kılıçzâde, eserinde toplum ve millet için kadınların önemini vurgular ve İslâm dininin kadınları eğitim hususunda erkeklerden ayırmadığını, ancak softaların bu ayrımı yaptığını belirtir.²¹

Kılıçzâde, kitabında dönemin toplumsal portresini çizer ve Müslümanların içinde buldukları kötü durumun sebeplerini açıklayarak onlara uyarılarda bulunur. Müslümanlardan her zaman çalışmalarını ve yılmamalarını ister.²²

Kılıçzâde, tarihi olaylardan örnekler vererek savaş kazanmak için sadece dindar olmanın gerekli olmadığını ilim ve fende ilerlemenin gerektiğini vurgular. Örneğin, Hz. Hüseyin'in ordusunun Emevi ordusu

¹⁸ Kılıçzâde, *İ'lân-ı Harb*, s. 3-5.

¹⁹ Kılıçzâde, *İ'lân-ı Harb*, s. 6.

²⁰ Kılıçzâde, *İ'lân-ı Harb*, s. 11-12.

²¹ Kılıçzâde, *İ'lân-ı Harb*, s. 14.

²² Kılıçzâde, *İ'lân-ı Harb*, s. 16-17.

tarafından bozguna uğratıldığını, Onun ve yanındakilerin Emevilerden daha dindar oldukları halde sonucun aleyhlerinde cereyan ettiğini ifade eder.²³

Kılıçzâde'nin eserinde değindiği en önemli hususlardan biri de fetvaların geçerliliği yani güncelliğidir. O, şartların, hayat koşullarının, ihtiyaçlarının sürekli değişmesinden dolayı geçmişteki âlimlerin verdiği fetvalar ile günümüz şartlarındaki problemlerin üstesinden gelmenin zor olduğunu belirtir.²⁴ Ayrıca Hz. Muhammed'in hayatının yeniden yazılmasına ihtiyaç olduğunu söyler.²⁵

Kılıçzâde, eserinde, Düzceli Yusuf Suad tarafından yazılan "Akvamü's-Siyer" isimli eseri inceler ve tenkit eder. Aslında esere yaptığı eleştiriler geneldir. Bu eserdeki şu noktalara dikkat çeker; Eser iki lisanlıdır. Yani yarı Arapça yarı Türkçe bir kitaptır. Bu yüzden anlaşılması zordur. Hedef kitle belirlenmemiştir. Bu yüzden kitap tam olarak anlaşılammamaktadır. Kitabın avam için mi yoksa havas için mi yazıldığı da belirtilmemiştir. Kılıçzâde, kitabın tarih kitabı değil, tamamen masal ve hurafeler ile dolu bir kitab olduğunu belirtir.²⁶

Kılıçzâde, eserinde, Akvamü's-Siyer'in bazı bölümlerinden örnekler vererek siyer yazıcılığındaki problemlere değinir ve tenkit eder. Şu şekilde bir örnek verir; Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalip oğlu Abdullah'ı kurban olarak adar. Abdülmuttalip oğlu Abdullah'ı kurban etmek için harekete geçer. İnsanlar ona karşı çıkar. Bunun üzerine bir kâhineye gidilir. Kâhinenin fikri doğrultusunda Abdullah'a karşı 10 deve konularak kura çekilir. Kura sonucu Abdullah'a çıkınca 10 deve daha konulur. Bu şekilde kura 9 kez yapılır ve her seferinde Abdullah'a çıkar. Abdullah'a karşı 100 deve konularak çekilen onuncu kuranın sonucunda develer çıkar. Kılıçzâde bu rivayeti inceledikten sonra bir değerlendirme yapar. O'na göre insan yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Dolayısıyla Allah, insan kanını talep etmez. Abdülmuttalib de herhangi bir dine bağlı değildir. Tamamen putperesttir. Kılıçzâde, Abdülmuttalib'in Allah nazarında Hz. İbrahim gibi bir yeri olmadığına işaret ederek bu tür rivayetlerin tamamen uydurma olduğunu ifade eder.

Kılıçzâde'nin Akvamü's-Siyer'den verdiği örneklerden birisi de şudur: "Cebrail, Safa ile Merve arasında iken ayakları yerde başı semada idi.

²³ Kılıçzâde, *İ'lân-ı Harb*, s. 23.

²⁴ Kılıçzâde, *İ'lân-ı Harb*, s. 18.

²⁵ Kılıçzâde, *İ'lân-ı Harb*, s. 110.

²⁶ Kılıçzâde, *İ'lân-ı Harb*, s. 112-113.

Kanatlarını açtığı zaman doğuyu ve batıyı tamamen kaplamış idi. Ayakları sarı, kanatları yeşildi. Cephesi parlak, yüzü nurlu ve dişleri beyazdı. Saçları kızıl renkliydi. İki gözü arasında "Lâ ilâhe illallâh Muhammed'ür-Resulullah" muharrir idi.²⁷ Kılıçzâde, Cebrail'in bu şekilde korkulan bir karakter olarak tanıtılmasına karşıdır. İnsan olayın aslını bilmeseydi tarif edilenin melek değil bir Hint papağanı olduğunu zannedeceğini söyleyen Kılıçzâde; Cebrail'in görevinin Allah'tan gelen emirleri peygamberlere aktarmak olduğunu bu şekilde tanıtılmasına gerek olmadığını savunur.²⁸

Yusuf Suad'ın *Akvamu's-Siyer*'ini inceleyen Kılıçzâde, eserdeki bazı örnekleri verdikten sonra eserin tamamen hurafelerle dolu olduğunu söyler. Kılıçzâde ayrıca doğa ve tabiat kanunlarının belli olduğunu, bunların ebediyen değişmeyeceğini, bunların haricinde peygamberi yükseltmek için söylenenlerin onu yüceltmediğini bilakis küçülttüğünü ifade eder: "O, iyi niyetle söylenen bu masalların muhtemelen on asır öncesinin insanları için faydalı olduğunu fakat günün insanı için bir şey ifade etmediğini belirtir."²⁹

Kılıçzâde, eserinde küçükken yaşadığı bir olayı anlatır. Buna göre; kendisi bir sofunun sohbetinde iken sofu, "İçtihat kapısı kapanmıştır?" der. Bunun üzerine sofuya niçin kapandığını sorar. Aldığı cevap onu tatmin etmez. O, bu olayı anlatarak İslâm dininde yeni fikir ve düşüncelerin olabileceğini savunur.³⁰

Kılıçzâde'nin eserinin bir başka özelliği de toplumda din adına yapılan yanlış uygulamalara vurgu yapılmasıdır. Bunlardan birisi; Müslümanların hastalandığı zaman dervişlere ve sofulara giderek medet aramalarıdır. O, bu tür uygulamalara karşı çıkar ve bunların yerine Müslümanlara tıbbî tedavilere başvurmalarını tavsiye eder.³¹

Kılıçzâde'nin *İ'tikâdât-ı Bâtilaya İ'lân-ı Harb* adlı eseri bir sosyoloji kitabı özelliği taşımaktadır. Pozitivist bakış açısı ile yazılmıştır. Kılıçzâde, Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminin batıcı aydınları arasında yer almaktadır. O, içinde bulunduğu fikri akımın görüşüne paralel olarak eserini, mevcut düzeni eleştiren, klasik yaklaşıma karşı çıkan bir anlayışla kaleme almıştır.

²⁷ Rivayetin detaylı anlatımı için Bkz. Düzceli Yusuf Suad, *Akvamu's-Siyer*, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul, 1327, s. 306.

²⁸ Kılıçzâde, *İ'lân-ı Harb*, s. 122.

²⁹ Kılıçzâde, *İ'lân-ı Harb*, s. 123-124.

³⁰ Kılıçzâde, *İ'lân-ı Harb*, s. 129.

³¹ Kılıçzâde, *İ'lân-ı Harb*, s. 140.

4. Hayat-ı Muhammed (1916–1925)

Hayat-ı Muhammed,³² Lütfullah Ahmed'in eseridir. Lütfullah Ahmed'in³³ adı geçen eseri, hem Meşrutiyet hem de Cumhuriyet Döneminde basılmıştır. Dolayısıyla eser, Cumhuriyet Döneminde de geçerliliğini koruyan ve Hz. Muhammed tasavvurunun oluşmasında etkili olan bir çalışmadır.

Lütfullah Ahmed siyerini yazış gayesini, eserinin önsözünde şu şekilde açıklar; "Bir dinin hükümlerindeki hikmetleri, hakikâtleri layıkıyla anlamak, bir dinin ruhuna tamamiyle nüfuz etmek için o dini tebliğe ve tâlime memur olan muhterem zâtın hayatını, hareketlerini tetkik ve taklît eylemek vâcib bir emirdir. Bu sebepten dolayı, bütün milletler peygamberlerinin yaşayışına dair binlerce ciltlerden oluşan eserler yazmışlardır. Her asırda ihtiyaçlarını, peygamberlerinin hayatları ile ilgili eserlerden çıkarmaya çalışırlar. Bugün Hıristiyanlar, Yahudiler ve Putperestler bu yolda yüz binlerce yazılmış eserler meydana getirdikleri halde bizim İslâm âleminde, özellikle Osmanlıda otuz kırk seneden beri bu alanda ancak beş on cilt eser yayınlanmıştır. Bunlar da belirttiğimiz hedeflerden uzak olarak yazılmıştır. Bunu itiraf etmek bir Müslüman olarak beni üzmektedir."³⁴ Lütfullah Ahmed, eserine bir dini bildirmek ve öğretmekle görevlendirilen peygamberin hayatını yazmanın gerekli ve zorunlu bir iş olduğunu belirterek, Osmanlı'nın son zamanlarında Hz. Muhammed ile ilgili yazılan kitapların azlığından şikâyet ederek ve bunların da farklı niyetler beslediklerini öne sürerek başlar. Onun bu ifadeleri mevcut siyer yazıcılığı ile ilgili görüşlerini yansıtması açısından önemlidir.

Lütfullah Ahmed, Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği ahlaki ve sosyal hükümleri hakkıyla anlamak için Hz. Muhammed'in yaşayışını bilmenin zorunlu olduğunu şu şekilde vurgular: "Yeryüzündeki bütün Müslümanlar, Hz. Muhammed'in hayatını kendilerine örnek aldıkları zamanlarda yükselmişler, örnek almaktan uzaklaştıkları vakit ise alçalmışlar, batmışlar ve yok olup

³² Lütfullah Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1925.

³³ Lütfullah Ahmed (Naci Kasım), Hoy 1884-İstanbul 10 Mart 1963. Türk yazar ve yayıncı. Babası Hacı Kasım'ın Sahafılar Çarşısındaki kitapevinde çalıştı. Kurtuluş Savaşı, Mustafa Kemal'i destekleyip tanıtmayı amaçlayan ve Türk dili üzerine kitaplar yazdı. (Ordumuzun Zafer Kitabeleri. 1923, Türkün Altın Kitabı, Gazini Hayatı 1928, Öz Türk Diline Anahtar, Türk Alfabesinin İslahı 1939, Türk Dili ve Türk Dili Diksiyoneri 1939) Aynı zamanda Saatli Maarif Takviminin kurucusudur.* Bkz. [https://kendihalinde.wordpress.com/latin-alfabesi-ile-basilan-ilk-kuran/\(2006/09/06\)](https://kendihalinde.wordpress.com/latin-alfabesi-ile-basilan-ilk-kuran/(2006/09/06)).

³⁴ L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 13-14.

gitmişlerdir.³⁵ O, bu ifadeleriyle; Osmanlının içinde bulunduğu kötü durumun sebebini, Hz. Muhammed'in örnek hayatının terk edilmesine ve ondan uzaklaşılmasına bağlamaktadır.

Lütfullah Ahmed, mukaddime kısmında eserini tanıtırken adeta günümüz ilmi eserlerindeki gibi eseri yazma amacını açıklar. Eserinde kullandığı kaynakları Türkçe, Arapça ve Farsça kaynaklar olarak tasnif eder ve müellifleriyle birlikte kitapların ismini zikreder.³⁶ Onun bu eseri, mukaddime kısmında takip ettiği metodu ve eserini yazma amacını belirtmesi itibarıyla günümüz ilmi eserlerine benzemektedir.³⁷

Lütfullah Ahmed eserinde gayet sade ve anlaşılır bir dil kullanır. Eserini yazarken tarihe yardımcı bilimlerden de faydalanır ve okuyucuya farklı bilgiler de verir. Özellikle Coğrafya, Arkeoloji ve Dinler Tarihi alanlarında yazılmış eserlerden istifade ettiği görülür.

Lütfullah Ahmed'in Hayat-ı Muhammed adlı eserine Tahirü'l-Mevlevî tarafından bir tenkit yazılmıştır. Mevlevî'nin Sebîlü'r-Reşad Mecmuası'nda dört sayıda yayınlanan makaleleri yaklaşık kırk sayfadır. Makalelerde daha çok İslâmiyet öncesi dönem ile ilgili bilgiler eleştirilmiştir. Örneğin, Arap kelimesinin etimolojik ve semantik tahlili yapılırken yapılan hatalar, Arapların Bâide, Âribe ve Müsta'ribe olarak tasnifi ve bunların Kehtâniler ve Cürhümilerle olan alakalarında yapılan bir takım hatalar, Himyeri dilinin Arap diliyle olan ilgisi gibi konularda tenkitler yapılmıştır.³⁸

5. Tarih-i Nur-ı Muhammedî (1921-1923-1925)

Tarih-i Nur-ı Muhammedî,³⁹ Mustafa Takî'nin⁴⁰ eseridir. Mustafa Takî'nin yazdığı bir makalede bu eserin yirmi bölümden oluştuğunu, İslâm

³⁵ L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 15.

³⁶ Bkz. L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 3-4.

³⁷ Mehmet Çoğ, *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihçiliği (1908-1918)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

³⁸ Tahirü'l-Mevlevî, "Tenkit ve Takriz (Hayat-ı Muhammed Adlı Eser Hakkında)", *Sebîlü'r-Reşad*, İstanbul, 1329, c. 11, Sayı: 271, s. 165-167.

³⁹ Mustafa Takî, *Tarih-i Nur-ı Muhammedî*, Öğüt Matbaası, 1923.

⁴⁰ Mustafa Takî, 1873 yılında Sivas'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Sivas İptidai Mektebi ve Rüşdiyesinde tamamladıktan sonra 19 Ekim 1887'de Sorgu Hâkim yardımcılığı ile Adliye hizmetine girdi. Hafik İlçesi Sorgu Hâkim yardımcısı olarak 1 Kasım 1891'de göreve başladı. Daha sonra Sivas Adliyesinde Zabıt Kâtibi, Başkâtip ve Mahkeme Üyesi olarak görev yaptı. Sivas Sultanisi Arapça Öğretmenliğine 13 Kasım 1914 yılında atandı. Öğretmenlik görevini 22 Nisan 1920'ye kadar sürdürdü. TBMM'nin birinci dönemi için yapılan seçimlerde Sivas

dininin yayılış şekillerinden, tarihi olaylardan ve şahitlerin dilinden anlattığını ifade eder.⁴¹ Ancak eserin bölümlerinin pek çoğu günümüze ulaşamamıştır. Sadece; birinci, dördüncü, sekizinci, on yedinci ve on sekizinci bölümleri vardır. Eserin bölümleri ve mahiyetleri şu şekildedir:

Birinci Bölüm: Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılışı, sâdet ve tesbihât, hakîkât-ı Muhammedîye'nin ortaya çıkışı, icâbât, makamlar, tevfiât, Nur-ı Muhammedî'nin özü, peygamberlerin ruhları, eşyanın hakikati, tevzifât-ı hakîkât-ı Muhammedîye, risaletin özellikleri, Nûr-ı Muhammedî'nin envâr-ı enbiyâyı ihtâsı, derecât-ı halk ve tekvîn-i arş, kürsî ve levh-i mahfûz ve ümmü'l kitap, İsm-i Muhammedî, "Elestü Bi-Rabbiküm" hitâbı gibi konular kapsamaktadır.

Dördüncü Bölüm: Hz. İbrahim'in Nemrut'un engellemelerine rağmen doğması, büyümesi, esnâma taarruzâtı, ateşe atılması, ateşin gülistan olması, Nemrût'un kızının imanı, İbrahim'in sevgili oğlu İsmail'i kurban etme meselesi, İsmail'in annesi ile تنها bir vadiye bırakılmaları, zezem suyunun bulunması gibi konular işlenmektedir.

Sekizinci Bölüm: Amine'nin hamileliği öncesinde, hamileliğinde ve Hz. Muhammed'in doğumunda meydana gelen harikulade olaylar, bu esnada dünyada meydana gelen olaylar anlatılmakta ve 47 sayfadan oluşmaktadır.

On Yedinci Bölüm: İsrâ ve Miraç olayını içerir. Olay bu bölümde uzun uzadıya anlatılmaktadır. Mustafa Takî'nin eserin on yedinci cüz'ü 1925 tarihinin Ramazan ayında İstanbul Öğüt Matbaasında basılmıştır.

On Sekizinci Bölüm: Hz. Fatıma hakkındadır. Onun hayatı ve yaşadığı olaylar ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.⁴²

Milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulundu. Şer'iye, Evkâf, Adalet, İrşad, Anayasa, Dilekçe, Millî Eğitim komisyonlarında ve Memurîn Muhakematı Tetkik Kurulunda çalıştı. Sivas İmam Hatip Okulu Hadis ve Arapça Öğretmenliğine 10 Kasım 1923'te atandı. Bu görevde iken 1 Ağustos 1925 yılında Sivas'ta vefak etti. Sırat-ı Müstakim, Sebilü'r-Reşad ve Beyanü'l-Hakk dergilerinde birçok yazısı yayınlandı. Bkz. Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, Ankara, 1995, c. III, s. 889-890; Fatih Çınar, "Millî Mücadelenin ve İlk Meclisin Manevi Mimarlarından Sivaslı Bir Âlim: Mustafa Takî Efendi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2005, c. IX, s. 169-204.

⁴¹ Takî, "Sabikin-i İslâm (Keyfiyet-i İntişâr Din)" *Sebilü'r-Reşad*, İstanbul, 1920, c. 20, Sayı: 510, s. 184-185.

⁴² Resûl Kesenceli, "Mustafa Takî Efendinin Bir Eseri, Târîh-i Nûr-i Muhammedî" *Somuncu Baba Kültür Edebiyat ve Araştırma Dergisi*, Darende, 2001, Sayı: 7/30, s. 16-18.

Mustafa Takî, eserinde metod olarak tasavvufî bir tarz benimsemiştir. Tarih metodolojisinden uzak ve tamamen rivayetçi tarzda eserini yazmıştır. Eserine aldığı rivayetleri tetkik ve tenkide tabi tutmamıştır.

6. Hazreti Peygamber ve Zamanı (1923)

Hazreti Peygamber ve Zamanı,⁴³ Tâhirü'l-Mevlevî Olgun'un⁴⁴ eseridir. Eser 46 sayfadan oluşur. Çocuklar için yazılmış olup, dili sade, içerdiği konular özet olarak aktarılmıştır. Eser, ilkokullar için bir ders kitabı özelliğinde yazılmıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî, eserine Hz. Muhammed'in ataları ile ilgili kısa bilgiler vererek başlar. Onun ticaret seyahatlerinden bahseder. Hz. Hatice ile evliliğini özetler. Hz. Muhammed'e vahyin gelişi ve ilk Müslümanların İslâm'a girişlerini kısaca anlatır. Kitabını Hz. Muhammed'in şemâilî ve ahlaki özellikleri hakkında bilgiler vererek bitirir.⁴⁵

Yazar, Târih-i İslâm Sahâifinden isimli kitabının giriş bölümünde eserin bölümlerinin, Beyânü'l-Hakk ve Sıratü'l-Müstakîm mecmualarında yayımlandığını belirtir.⁴⁶

7. Ecmelü's-Siyer Ekmelü'l-Beşer (1923)

Ecmelü's-Siyer Ekmelü'l-Beşer,⁴⁷ Aksekili Mustafa Hakkı'nın eseridir. Mustafa Hakkı, önsözde eseri yazış gayesini; "Çocuklara baba nasihatî Geleceğin büyükleri olan çocukların dinî, ahlaki, ticarî ve tarihî alanda bilgili

⁴³ Tâhirü'l-Mevlevî Olgun, *Hazreti Peygamber ve Zamanı*, Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1923.

⁴⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, 1877-1951 yılları arasında yaşamış, dinî, tasavvufî eserler yazmış bir ilim adamı, şair ve mutasavvıfımızdır. İstanbul'da doğmuş ve yetişmiştir. Babası Hacı Saffet Bey, annesi Sultan Abdülaziz'in cariyelerinden Emine Emsal Hanımdır. Sırası ile şu okulları bitirmiştir, Ömer Efendi Sıbyan Mektebi, Gülhane Askeri Rüşdiyesi ve Menşe-i Küttab-ı Askerî okulu. Okul eğitiminin yanı sıra Filibeli Mehmet Rasim Efendi, Galata Mevlevihânesi Şeyhi Esad Dede Efendi, Şeyh Mustafa Tununî ve Mehmet Akif Ersoy gibi zamanın ilim adamı ve mutasavvıflarından dersler almıştır. Memuriyet hayatına 1892 yılında başlamış ve değişik devlet kademelerinde görev yaptıktan sonra farklı medreselerde müderrislik yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zülfikar Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî(Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, Ankara, 1994, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 17-45.

⁴⁵ Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s. 32-46.

⁴⁶ Bkz. Tâhirü'l-Mevlevî, *Târih-i İslâm Sahâifinden*, Mekteb-i Sanayi Matbaası, İstanbul, 1326, s. 2.

⁴⁷ Aksekili Mustafa Hakkı, *Ecmelü's-Siyer Ekmelü'l-Beşer*, Maârif Matbaası, İstanbul, 1340(1923).

ölmeleri gerekir. Bunların sağlanması için Hz. Muhammed'in ahlakının çocuklara öğretilmesi gerekir." sözleriyle belirtir.

Mustafa Hakkı, eserinde Hz. Muhammed'in savaşları ve diğer siyasi olaylarına kısaca değinmiştir. Hatta bu tür konuları çok kısa başlık halinde ele almıştır. Eserin 25. sayfasından itibaren de Hz. Muhammed'in şemâili üzerinde durmuştur. Şemâil bahsinde Hz. Muhammed'in yürüyüşü, fiziki güzelliğini, kokusunun güzelliğini, insanlara hoş muamele edişini, göz ve kulak nimetlerinin mükemmelliğini, akıl gücünü, güzel huyluluğunu vb. özelliklerini açıklamaya çalışmıştır.⁴⁸

Eser, metod olarak incelendiğinde, klasik tarzda ve faydacı anlayışla yazıldığı görülür. Çünkü eserde, Hz. Muhammed sevgisini artırmak temel hedeftir. Çocukların ahlaki gelişimlerinin doğru ve sağlıklı olabilmesi için Hz. Muhammed'in hayatını bilmeleri gerektiğini savunan yazar eserini 'de bu doğrultuda yazmıştır.

8. Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi? (1928)

Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?,⁴⁹ Ebu Rıdvan Mustafa Sadık Vicdanî'nin⁵⁰ eseridir. Vicdanî'nin bu eseri, Ali Birinci, İsmail Kara ve Dursun Gürlek'in katkılarıyla sadeleştirilerek yayınlanmıştır. Eserin orijinali 251 sayfa olup Osmanlıca matbu harflerle 1928 yılında basılmıştır.

⁴⁸ M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 25-45.

⁴⁹ Ebu Rıdvan Mustafa Sadık Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1928.

⁵⁰ Vicdanî, 9 Kasım 1866 tarihinde Safranbolu'da dünyaya geldi. Sıbyan Mektebi'nde Mukaddemât-ı Ulûm-ı Diniye ve Kastamonu Rüşdiyesi'nde Mürettep dersleri tahsil etti. Sülûs ve nesih hatlarından icâzet aldı. Nakşî Şeyhi Kastamonulu Ahmed Mahir Efendi'den ulûm-ı aliye ve âliyyeyi tahsilden sonra aldığı Zilkâde 1893 tarihli icâzetnâme, onun tasavvuf sahasındaki eserlerinin ilk habercisi oldu. Ahmed Mahir Efendi, Sadık Vicdanî üzerinde büyük etki bırakmıştır. Memuriyet hayatına Kastamonu vilayeti İstinâf Mahkemesi'nde başlamıştır. Merkez Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi aza yardımcılığına 1887 yılında seçilmiştir. Mektubî-i Vilâyet Kalem Müşevvidliğine 1888 yılında geçen Sadık Vicdanî, bir ömür verdiği mektupçuluk mesleğine başlamıştır. Kosova vilayeti Meclis-i İdare başkitâbeti vazifesine 1890 yılında başlayan Sadık Vicdanî, 1902'de Basra vilayeti mektupçuluğuna seçilmiştir. Daha sonraki yıllarda da çok hareketli bir hayat yaşamış devletin değişik noktalarında görev yapmıştır. En son olarak Aydın Tasfiye Komisyonu üyeliğinden emekli olmuştur. İdarî görevlerinin yanı sıra maârifte de ek vazifeler almıştır. Kastamonu Mülki Rüşdiyesi'nde Hüsn Hatt-ı Türkî muallimliği yapmıştır. Askeri Rüşdiye'de de İmla-i Osmanî öğretmenliği yapmıştır. Soyadı kanunu çıktığında 1934 yılında *Kaykçaoğlu* soyadını almıştır. İstanbul'da 1939 yılında vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Birinci, Kara, İsmail, "Mektupçu, Mutasavvıf, Yazar, Şair Sadık Vicdanî", *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 5-14.

Vicdanî, eserinin girişinde, Institut de France ile R. Dozy'nin eserlerinden sonra Hz. Muhammed'in evlilikleri ile ilgili tartışmaların çoğalmasından dolayı bu konu ile ilgili müstakil bir eserin yazılmasının önemini görerek bu kitabı yazmaya karar verdiğini belirtir.⁵¹

Vicdanî, eserinde 1888 yılında Kastamonu'da tanıştığı Hıristiyan bir doktorla İslâm dini ve Hz. Muhammed ile ilgili aralarında geçen konuşmalara yer verir. Din felsefesi ile ilgilenen bu doktor, Hz. İsa ve Hz. Musa'nın dinleri üzerinde araştırmalar yapmıştır. İslâm dini ve Hz. Muhammed ile ilgili de araştırma yapmak isteyen Doktor, Voltaire, Luther, Draper, Dozy, Carlyle ve John Davenport gibi yazarların Hz. Muhammed ile ilgili eserlerini okumayı düşündüğünü Sadık Vicdanî'ye belirtmiş ondan da Türkçe siyerleri hazırlamasını istemiştir. Bunun üzerine Sadık Vicdanî, Doktor'a hangi eserleri sunacağına tereddüt etmiştir. Ona göre Mevâhib-i Ledünniye, Halebî tercümesi vb. kitapları ancak Müslümanlar anlayabilirdi. Çünkü bu kitaplar Müslümanların zevklerine göre yazılmış, biraz abartılı ve zayıf rivayetlerden oluşuyordu. Bu kitaplar Hıristiyan doktoru tatmin etmezdi. Sadık Vicdanî, El-Gazalî'nin muhakemeli yazıları Şeyhü'l-Ekber'in Fütuhât'ının Türkçe tercümelerini de veremeyeceğini çünkü bunları kendisinin bile zor anladığını ifade eder.⁵²

Vicdanî'nin yukarıdaki ifadelerinden anlaşılacağı üzere o dönemde Hz. Muhammed'i Hıristiyanlara ve diğer din mensuplarına tanıtmak, sade dille yazılmış, bilimsel bir kitap bulamadığını anlamaktayız. Bu bize Cumhuriyet Döneminde pek çok kişinin Hz. Muhammed ile ilgili, onun beşeriyetini gölgede bırakmayacak, zayıf rivayetlerden kurtulmuş bir siyer yazılması gerektiğinin farkında olduklarını göstermektedir.

Doktor ile aralarında geçen konuşmadan sonra Vicdanî, Hz. Muhammed'in evlilikleri üzerine bir inceleme ve değerlendirme yapar. Bu araştırmalarında özellikle Hz. Muhammed'in Zeyneb bint. Cahş (d. h. 588- ö. h. 641) ile evliliğini uzun uzadıya inceler. Kitabının son bölümünde de Mevlânâ Muhammed Ali'nin⁵³ Hz. Muhammed'in evlilikleri ile ilgili verdiği bilgileri değerlendirir.

Sadık Vicdanî'nin bu eseri metod olarak faydacı tarih anlayışı ile, savunmacı tarzda yapılmış bir çalışmadır. Çalışmanın temel amaç ve gayesi,

⁵¹ Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 4.

⁵² Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 8.

⁵³ Bkz. Mevlana Muhammed Ali, *Peygamberimiz Aleyhisselâm*, İstanbul, 1341-1342.

H. Muhammed'in evliliklerinin geri planındaki iyi ve güzel niyetleri, ortaya çıkarmaktır. Savunmacı bir anlayışla yazıldığı için olaylar tek yönlü olarak değerlendirilmiştir. Yazar eserde, zihnindeki fikirlere uygun olarak olayların kurgusunu oluşturmuş ve seçmeci bir yaklaşım kullanmıştır. H. Muhammed'in Zeynep bint Cahş ile olan evliliği değerlendirmesi noktasında akli delillere başvurmuştur. Örneğin: H. Muhammed'in onuncu eşi Safiye ile olan evliliğini anlatır.

9. İzâle-i Şukûk (Dozy'nin Tarih-i İslâmiyeti Üzerine Reddiye) (1929)

İzâle-i Şukûk (Dozy'nin Tarih-i İslâmiyeti Üzerine Reddiye),⁵⁴ İsmail Fennî Ertuğrul'un⁵⁵ eseridir. İsmail Fennî bu çalışmasını Dozy'nin "Essai Sur L'Histoire De'l-Islamisme". isimli eserine reddiye olarak yazmıştır. İsmail Fennî, Dozy'nin eserine İslâm Tarihi ismini vermenin doğru olmadığını ifade eder.⁵⁶ Eser 253 sayfadır. Osmanlıca matbu harflerle basılmıştır.

Dozy'nin eserinde, H. Muhammed ile ilgili sara hastası ve mecnun gibi ithamların bulunduğunu ifade eden İsmail Fennî, kendi eserinde, Paris'te düzenlenmiş bir rapordan çıkan sonucu ortaya koyarak H. Muhammed'in sara hastası veya mecnun olmadığını açıklar.⁵⁷

Springer'in doktor olduğunu ve H. Muhammed'in hayatını yazan en son batılılardan birisi olduğunu ifade eden İsmail Fennî, bir hastanın teşhisinin yüz yüze olması gerektiğini, hatta yüz yüze durumlarda bile çoğu

⁵⁴ İsmail Fennî Ertuğrul, *İzâle-i Şukûk (Dozy'nin Tarih-i İslâmiyeti Üzerine Reddiye)*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1928.

⁵⁵ Fennî, 1842 yılında Bulgaristan'ın Tırnova kasabasında doğmuştur. İsmail Fennî küçük yaşta iken bir mürebbiyenin nezaretinde Sıbyan mektebine gönderildi. Oradan Rüşdiye'ye nakledildi. Yazısı güzel olduğu için 16 yaşında Vâridat Mukayyitliği'ne tayin edildi. Bu esnada İsmail Dede Efendi'den muhasebe ve musikî dersleri aldı. Maliye Nezareti'nde 1879 yılında memur oldu. Burada dört yıl çalıştıktan sonra Divân-ı Muhasebât'a nakledildi. Lisan Mektebi'ne giderek Fransızca öğrendi. İngilizce öğrenerek Divan üyesi oldu. Mabeyn-i Humayûn bütçesini hazırlayan komisyona alındı. Daha sonra 1889'da Dahiliye Nezâreti Muhasebe müdürü oldu. Evinî, köşkünü ve o zamanın parası ile 12000 TL tutarındaki birikimini ve eserlerini yetim ve sahipsiz çocukların okutulduğu Dar'uş-Şafaka'ya bağışlamıştır. Basılı eserlerinin birer nüshasını Diyanet'e teslim etmiş basılırsa müftülüklerle dağıtılmasını istemiştir. Tefsir, Fıkıh, Hadis, Tasavvuf, Edebiyat, Felsefe, Tarih, Arapça, Fransızca ve İngilizce eserlerden oluşan yaklaşık 9000 ciltlik kitaplığını Beyazıt Devlet Kütüphanesine bağışlamıştır. İstanbul'da 29 Ocak 1946 yılında vefat etmiştir. Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, İstanbul, 1986-87, c. II, s. 389.

⁵⁶ Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 5.

⁵⁷ Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 7-8.

zaman teşhis koymanın zor olduğunu ifade ederek, Springer'in Hz. Muhammed ile ilgili görüşlerinin tamamen vehmden ibaret olduğunu belirtir.

İsmail Fennî, Hz. Muhammed'in geldiği ortamda, pek çok cahilane alışkanlıklar bulunduğunu, kabilelerin birbirleri ile savaş içinde olduğunu, onun bunlara son vererek, hem dini hem de dünyevi emirler oluşturduğunu, orduya komutanlık ettiğini, okuma yazma bilmemesine rağmen çok kısa zamanda barbarlığa ve zulme son verdiğini anlatır.

İsmail Fennî, Dozy'nin Hz. Muhammed'in Hysteria hastası olduğu iddiasına eserinde şöyle cevap verir: "Hz. Muhammed'in hiç kimsenin yenemediği Rükane b. Abdi Yezid'i üç defa yenmiştir.⁵⁸ Yine Hendek savaşı öncesi Medine'nin etrafına hendek kazımı esnasında çıkan büyük bir taşı tek vuruşta parçalamıştır. Bunlar Hysteria hastasının tek başına yapabileceği işler değildir."⁵⁹

İsmail Fennî, Hysteria hastalığına yakalananlardan Hz. Muhammed'in yaptıklarını muvafık olan birisinin olup olmadığını sorgulayarak, bu hastalığa yakalananların ara sıra hayalet gördüklerini ancak bu durumda ya korktuklarını ya da sevindiklerini ifade ederek, hiç kimsenin Hz. Muhammed'in yaptıklarını yapmaya nail olamadığını ifade eder.

İsmail Fennî, Dozy'nin hallüsinasyon diye isimlendirdiği durumun vahyin geliş anındaki durum olduğunu, "Eğer Biz Kuran'ı bir dağa indirmiş olsaydık, sen, onun, Allah korkusuyla baş eğerek parça parça olduğunu görürdün. Bu misalleri, insanlar düşünsünler diye veriyoruz."⁶⁰ ayeti ile bu durumun ne kadar zor bir an olduğunu vurgulandığını belirtir.⁶¹

⁵⁸ Rükane b. Abdi Yezid b. Haşim b. Muttalib b. Abdümenâf, Kureyş'in önde gelen pehlivanlarından. Rivayete göre; Hz. Muhammed ile Mekke'nin dağ yollarında yalnız olarak karşılaşmıştır. Hz. Muhammed'in kendisini İslâm'a davet etmesi üzerine "Ben şayet dediğin şeyin hak olduğunu bilsem elbette sana itaat ederim" demiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed ondan kendisi ile güreş tutmasını istemiştir. Birkaç kez güreşmişler ve her defasında Hz. Muhammed onu yenmiştir. Şaşırılmış bir halde "Bu nasıl olur?" demiştir. Hz. Muhammed bundan daha acayip bir olay göstereyim diyerek biraz uzaktaki bir ağacı kendisine doğru çağırmıştır. Ağaç bulunduğu yerden hareket ederek yanlarına kadar gelmiştir. Hz. Muhammed ağacın geri gitmesini istemiş bunun üzerine ağaç eski yerine gitmiştir. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut, 1995, c. I, s. 488-489; Belâzûrî, Ahmet b. Yahyâ b. Cabir (ö. h. 279), *Ensâbü'l-Eşraf*, Tah. Muhammed Hamidullah, Kahire, 1959, c. I, s. 155.

⁵⁹ Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 12-14.

⁶⁰ Haşr, 59/21.

⁶¹ Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 15.

İsmail Fennî, Springer'in "Hz. Muhammed saralıdır." tezine karşın Jules Barthelemy Saint-Hilaire'in (d. m.1805- ö. m. 1895) "Hz. Muhammed ve Kur'an" isimli eserinden alıntı yaparak, saralı halin Hz. Muhammed'de görülmediğini ispatlamaya çalışır.⁶² İsmail Fennî, batılı müsteşriklerin iddialarına yine batılı yazarlardan alıntılar ile cevaplar vermeye çalışır.

İsmail Fennî, Hz. Muhammed'in hayatını inceleyen ve art niyetli olmayan bir kişinin, onun hal ve hareketlerini kavrayarak tasdik edeceğini ifade eder. O, Hz. Muhammed'in bedeni ibadetlerde herkesten daha çok ibadet ettiğini, geceleri kalkıp teheccüd namazı kıldığını, yemede, giymede abartıya kaçmadığını, sıkça sadaka verdiğini belirtir. Hz. Muhammed'in ölüm döşeğinde iken bile Hz. Âişe'nin nezdinde olan sekiz dokuz altını Hz. Ali vasıtasıyla fukaraya verdirdiğini ve "Eğer bu altınlar yanımda iken Huzur-ı Hakk'a çıksa idim acaba halim ne olurdu?" dediğini, Medine ve Hayber'deki bir miktar arazisini vakıf ettiğini söyler. İsmail Fennî, bütün bu güzel hasletlerin ancak bir peygamber davranışı olabileceğini ve şüpheye asla mahal vermeyeceğine vurgu yapar.⁶³

İsmail Fennî, Dozy'nin "Kur'an ayetleri, Hz. Muhammed'in kendi ürünüdür." iddiasına karşı, Hz. Ömer'i örnek vererek bazı ayetlerin Hz. Ömer'in düşünceleri doğrultusunda, bazılarının ise zıt yönde indiğini ve bu durumda Hz. Ömer'in sözlerinden dolayı özür dilediğini ifade ederek, "Şayet ayet indirmek Hz. Muhammed'in ihtiyarında olsaydı, Hz. Ömer'e muhalif ayet indirmek yerine onu kendi safında tutacak ayetler indirirdi. Şühhe edilecek bir durum olsa idi Hz. Ömer en önce şüphe edenlerden olurdu." Diye cevap verir. Yine Hudeybiye Antlaşması öncesinde Hz. Ömer ile Hz. Muhammed'in arasında görüş ayrılığının olduğunu belirten İsmail Fennî, aralarındaki konuşmayı eserine alarak görüşünü güçlendirmeye çalışır.⁶⁴

İsmail Fennî, eserinde, Dozy'nin İslâm'ın başarısını Hz. Ömer ve Hz. Ebu Bekir'in bu dine girmelerine bağlayan ve Hz. Muhammed'in zayıf, azimsiz bir kişiliğe sahip olduğu iddiasına Hz. Muhammed'in mükemmel bir fitrata sahip olarak yaratıldığı ve ilahi vahiy ile hareket ettiğini vurgulayarak cevap verir. Fennî, Barthelemy'nin şu sözüne yer verir, "Kendisine harb ilmini öğretecek üstadı yoktu. Askeri başarıları ancak dehasının bir sonucudur..."

⁶² Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 21.

⁶³ Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 23-24.

⁶⁴ Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 27.

İsmail Fennî, Uhud Savaşı'nda, Hz. Muhammed'in tepeye yerleştiği okçuların yerlerini terk etmelerinin savaşın sonucunu nasıl değiştirdiğini örnek vererek Hz. Muhammed'in ilahi vahiy ile hareket ettiğini ifade eder.⁶⁵

İsmail Fennî, Dozy'nin Hz. Muhammed'i azimsiz olarak nitelendirmesini ise onun amcasına söylediği "Ey amca, Allah'a yemin ederim ki sağ elime güneşi, sol elime ayı verseler davamdan vazgeçmem." sözünü örnek vererek Hz. Muhammed'in ne kadar azimli olduğunu ifade ederek cevaplar.

İsmail Fennî, Dozy'nin Hz. Muhammed hakkında herkesin aynı hükümde olmadığını, bazılarının ona acıdığı için yardım ettiklerini iddia ettiğini ancak Hz. Muhammed'in gerek vücut olarak gerekse zihinsel olarak gayet güçlü bir yapıda olduğunu ifade eder.⁶⁶

İsmail Fennî, eserinde Dozy'nin Garanik Hadisesi ile ilgili görüşlerine yer verdikten sonra uzun uzun bu olayı tetkik etmiş ve değerlendirmelerde bulunmuştur. O, Dozy'nin Zeyneb bint Cahş ile evlilik hakkındaki görüşlerini değerlendirmeye tâbi tutmuş ve Hz. Muhammed'in evlilikleri hakkında kısaca bilgi vermiştir. Kur'an'dan örnekler vererek vahyin Hz. Muhammed'in kendi mahsulü olmadığını ispatlamaya çalışmıştır. Usma b. Mervan ve Ebu Afek isimli Yahudilerin öldürülmesi ile ilgili başta Dozy olmak üzere batılı yazarların eleştirilerini değerlendirmiştir.

İsmail Fennî'nin İzâle-i Şukûk adlı eseri, Dozy'e reddiye olarak yazılmış olsa da Hz. Muhammed ile ilgili bu türden iddialarda bulunan diğer batılı yazarlara da cevap niteliğinde olduğu söylenebilir. Fennî, reddiyesinde batılı yazarlardan da kendi görüşünü destekleyen pasajlar alarak eserini güçlendirmiştir. Örneğin; Barthelemy Saint-Hilaire'in Hz. Muhammed ile ilgili şu ifadelerine yer verir: "Ben, Muhammed'i tetkik ederken ona karşı tam bir adalet icrasına çalıştım. Onun bütün faziletlerinin yanında ağır kusurlarını, dehasının yanında zafiyetlerini de gösterdim. İyi ve kötü hiçbir şeyi gizlemedim. Bunları dikkatle değerlendirdikten sonra Arabistan peygamberinin lehinde bir hüküm vermemliğim lazım geleceği itikadında bulundum. Bana göre; tarafsız bir müellif başka bir fikirde bulunamaz. Yaptığım değerlendirmelerden sonra Muhammed, bana yeryüzünde bulunmuş olan en fevkalade ve en büyük adamlardan birisi gibi göründü."⁶⁷

⁶⁵ Necm, 53/4-5.

⁶⁶ Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 30-33.

⁶⁷ Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 154.

İsmail Fennî, Bartelmi'nin eserinden farklı sayfalardan örnekler vererek onun Hz. Muhammed ile ilgili görüşlerini açıklamaya çalışır.

İsmail Fennî'nin eseri bir reddiyedir. Hz. Muhammed ile ilgili karşıt fikirleri çürütmek için deliller getirir ve değerlendirir. Örneğin, Hz. Muhammed'in manevi kuvvetinin yanında bedenen de güçlü olduğunu kabul eden İsmail Fennî, bir gecede 11 zevcesini dolaşmasını da buna delil gösterir. Sadık Vicdanî'nin eserinde Hz. Muhammed'in evlilikleri ve çok eşliliği ile ilgili olarak; Fennî'nin getirdiği bu delilin tam tersi bir görüş vardır. Sadık Vicdanî, Hz. Muhammed'in bir gecede 11 eşi ile birlikte olmasının akla ve mantığa uymadığını ifade eder.⁶⁸

10. Peygamberimiz Hazreti Muhammed Aleyhisselam ve Müslümanlık (1934)

Peygamberimiz Hazreti Muhammed Aleyhisselam ve Müslümanlık,⁶⁹Ahmed Hamdi Akseki'nin⁷⁰ eseridir. Ahmed Hamdi, eserinin birinci kısmına; Allah ve din fikrini açıklayarak başlar, peygamberliğin tanımını

⁶⁸ Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 124-130.

⁶⁹ Ahmed Hamdi Akseki, *Peygamberimiz Hazreti Muhammed Aleyhisselam ve Müslümanlık*, İdeal Basımevi, Ankara, 1934.

⁷⁰ Ahmed Hamdi Akseki, 1302/1887 tarihinde Akseki kazasının Sülles (Güzelsu) nahiyesinde doğdu. Babasının adı Mahmud Efendi'dir. Bulunduğu köyde iki medrese vardır. Ahmed Hamdi yedi yaşında iken camide mukabele okumaya başlar. Arapça'ya dair ilk bilgilerini köyündeki Mecidiye Medresesinde müderris Abdurrahman Efendi'den alır. Babası onun tahsiline devam etmesi için Ödemiş'e götürmeye karar verdiğinde 14 yaşına gelmiştir. Paralan olmadığı için 3 ay babası ile birlikte pamuk çapası yaparak tahsil parasını denkleştirirler. Ödemiş'teki tahsil hayatından sonra Darulfünun'un Ulüm-i Âliye-i Diniye Fakültesine başlar. Fakülteye başladığı esnada medreseye de devam etmektedir. Ruûs-sırlıklı imtihanını vererek Medresetü'l-Metehassisin'nin Felsefe-Kelam ve Hikmet-i İlahiye şubesine geçer. Burada üç sene okur ve medreseden doktora imtihanını vererek birincilikle mezun olur. Medresetü'l-Mütehassisin'nin son sınıfında iken 17 Mart 1332/1916 tarihinde Mekteb-i Bahriye-i Şahane ve din dersleri, din felsefesi ve ahlak dersleri muallimliğine tayin edilir. İstanbul'dan 22 Şubat 1922 yılında ayrılarak Anadolu'ya geçer. Milli Mücadeleyi desteklemek için Ankara'da vaazlar ve yazılarıyla halkı irşad eder. Bilhassa öğretmen okulunda verdiği dini konferanslarla gençleri uyandırıp, birlik ve beraberliğin önemini vurgular. Böylece Müslüman halkın manevi mimarlığını yapar ve Ankara Hükümetini destekler. Akseki, yazı hayatına 1908 yılında başlar. Bazı makaleleri Beyrut ve Mısır gazetelerinde iktibas edilmiştir. Balkan Harbinden önce Sebilü'r-Reşad Mecmuası'nın Bulgaristan ve Romanya muhabirliğini yapar. Akseki, Bulgaristan'ı dolaşarak Müslümanları irşad etmiş, gözlemlerini Bulgaristan Mektupları başlığıyla Sebilürreşad'da nakletmiştir. Diyanet İşleri Reis Muaviniğine 21.07.1939 tarihinde getirilir. Şerafettin Yaltkaya'nın ölümü üzerine 1947'de Diyanet İşleri Reisi olur. Ankara'da 9 Ocak 1951 tarihinde vefat eder ve Cebeci Asri Mezarlığına defnedilir. Bkz. Ethem Alimoğlu, "Ahmed Hamdi Akseki'nin Hayatı", *Ahmed Hamdi Akseki Sempozyumu, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara, 2004, s. 3-6.

yaptıktan sonra peygamberlerin sayısı ile Kur'an-ı Kerim'de isimleri geçen peygamberleri belirtir. Hz. Muhammed'in peygamberliğine bakışı onun tüm insanlara gönderildiği şeklindedir. Daha önceki peygamberlerin bir kavme veya bir millete gönderildiklerini belirtir. Hz. Muhammed'in risaletinden önce dünyanın ve Arap yarımadasının genel durumu hakkında bilgi verir.⁷¹ Daha sonra Hz. Muhammed'in hayatını üç devreye ayırarak ele alır. Bunlar:

- a. Doğduğu günden kırk yaşına kadar.
- b. Kırk yaşından elli üç yaşına kadar.
- c. Elli üç yaşından vefatına kadar.

Akseki'nin eserinin yazılış amacı; Müslümanlara peygamberlerini tanıtmak ve sevdirmektir. Bu nedenle eser, tarihçi bakış açısıyla yazılmamıştır. Eserde herhangi bir dipnot verilmemiş, mukayese ve çıkarımlardan kaçınılmıştır. Olaylar klasik kaynaklarda geçtiği üzere başlık olarak detaylara inilmeden anlatılmıştır.

Eserin beşinci kısmından itibaren Hz. Muhammed'in şekil ve şemâili ile ilgili bilgiler verilir.

11. Askere Din Kitabı (1925)

Askere Din Kitabı,⁷² Ahmed Hamdi Akseki tarafından yazılmıştır. Ahmed Hamdi Akseki'nin bu kitabı Talat Koçyiğit tarafından sadeleştirilmiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından da basılmıştır.

Ahmed Hamdi, kitabın önsözünde kitabı yazış gayesini açıklarken, kendisine 1925 yılında Genel Kurmay Başkanlığı tarafından gönderilen yazıya da yer vermiştir. Bu yazıda sade ve öz olarak yazılmış bir din bilgisi kitabına ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Kitap tam bir ders kitabı özelliklerine sahip olup, İslâm dini hakkında kısa ve net bilgiler vermektedir. Ahmed Hamdi, konuları derslere taksim etmiştir. Toplam 66 ders vardır. Dokuzuncu ders peygamberliğin kısa bir tanımını, onuncu ders, Hz. Muhammed hakkında bilgileri, on birinci ders Hz. Muhammed'in ahlaki özelliklerini, on ikinci ders Hz. Muhammed'in askeri yönünü ele alır.

Ahmed Hamdi, eserinin önsözünde bu eseri yazış gayesini, askere Hz. Muhammed'i tanıtmak olduğunu belirtir. Eserde fazla detaya girilmeden Hz.

⁷¹ Akseki, *Peygamberimiz*, s. 5-10.

⁷² Ahmed Hamdi Akseki, *Askere Din Kitabı*, Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1925; Ahmed Hamdi Akseki, *Askere Din Kitabı*, Sadeleştiren: Talat Koçyiğit, Ankara, 1976.

Muhammed sade ve akıcı bir dille hedef kitleye tanıtılmaya çalışılır. Eser, ilmi bir çalışma olmaktan çok ders kitabı niteliğinde didaktik bir çalışmadır. İlmihal türü bir eserdir.⁷³

Sonuç

Yukarıda Cumhuriyetin ilk yıllarında 1923-1938 arasında yayımlanmış eserlerin kısaca tanıtımı ve muhtevaları ile ilgili bilgiler tasvir metodu ile ortaya konuldu. Cumhuriyetin ilk yıllarında çok değişik alanlarda ve tarzlarda kitapların yazıldığı söylenebilir. Bunlar şu şekilde maddelendirilebilir.

1. Tenkitçi tarzda yazılan eserler: Bu kategoride Kılıçzade Hakkı'nın İ'tikâdât-ı Bâtılaya İ'lân-ı Harb adlı eseri dikkate değerdir. Kılıçzade eserini pozitivist bakış açısı ile yazmış olsa da kendi inancı ile ilgili bilgiler de verir. O Müslümanların ilim ve hikmetin Çin'de bile olsa aramaya mecbur olduklarını, Allah'ın var ve bir olduğunu, Peygamberimizin insanların en üstünü ve faziletlisi olduğunu ifade eder.

Edebiyat, Musikî, Resim, Heykeltıraşlık ve temaşanın milletin zevk ve dehasını gösteren şeyler olduğunu ve İslam ile de ters düşmediğini belirtir. Medreselerin ıslah edilmesi gerektiğini ve dinin doğru şekilde öğretilmesi gerektiğini, cahil şeyhlere ihtiyacımız olmadığını bunların yerine Daru'l-Fünun'dan mezun olmuş hocaların gerekliliğine vurgu yaptığı görülür.

Hz. Peygamberin hayatının yeniden yazılması gerektiğini savunur. Düzceli Yusuf Suat'ın Akvamu's-Siyer adlı eserinden bölümler vererek onu tenkit eder.

2. Çocuklar için yazılan kitaplar: İncelenen tarihler arasında çocuklar için yazılan kitaplar arasında Tahirü'l-Mevlevi Olgun'un Hazreti Peygamber ve Aksekili Mustafa Hakkı'nın Zamanı ile Ecmelü's-Siyer Ekmelü'l-Beşer dikkat çekmektedir.

Tahirü'l-Mevlevi özet olarak yazdığı kitabında Bahira kıssasını atlamamış ve Peygamber efendimizin Rahib Bahira tarafından tanındığını belirterek Peygamberimizin özelliklerinin eski din kitaplarında mevcut olduğunu, yüzü, gözü, boyu ve posunun iyiden iyiye yazıldığını ifade eder.

Arabistan yarımadasına putperestliğin nasıl geldiğini izah ettikten sonra gayet sade bir şekilde Hz. Peygambere vahyin gelişini anlatır. İlk

⁷³ Doğan, "Ahmet Hamdi Akseki ve Yaygın Din Eğitime Hizmetleri", *Ahmed Hamdi Akseki Sempozyumu*, s. 85.

Müslümanlardan ve müşriklerin yaptığı eziyetleri kısaca anlatır. Tebük seferine kadar olan olayları kısa ve özet olarak anlattıktan sonra Namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerin farz oluşlarından bahseder. Peygamber efendimizin şemali ile ilgili bilgiler verir. Tahirü'l-Mevlevî'nin eseri 46 sayfadan oluşmasına rağmen gayet doyurucu ve zengin bilgiler içerir. Eserinin son bölümlerinde hadis, tefsir, hilafet ve İslam büyükleri ile ilgili bilgiler vermiştir. Genel-kültür alanında da yeterli derecede bilgi vermektedir. Bir Müslümanın bilmesi gereken isim ve konulara kısaca değinmiştir.

Aksekili Mustafa Hakkı, geleceğin büyükleri olan çocuklar için nasihat tarzında Hz. Peygamberin hayrını kısaca anlatmış ve şemal ve kişilik özelliklerinden bahsederek örnekligi üzerinde durmuştur.

İncelediğimiz kitapların çocuklar için yazılanlarında tarihsel olaylardan daha ziyade peygamber efendimizin şemali ve güzel ahlakı üzerinde durulduğu görülür.

3. Tasavvufî tarzda yazılan eserler: İncelenen eserlerin içerisinde tasavvufî tarzda yazılan eser olarak Mustafa Takî'nin Nur-ı Muhammedî'si dikkate değerdir.

Mustafa Takî, Hz. Peygamberin doğumu öncesinden başlayarak doğumu anında meydana gelen olayları detaylı şekilde anlatmış, hasais ve delail tarzı kitaplarda ne kadar konu ile ilgili rivayet varsa hepsine yer vermiştir. Doğuluğu veya sıhhatine bakmaksızın söz konusu Hz. Peygamber ise doğrudur mantığı ile bakarak eserini oluşturmuştur.

4. Hz. Peygamber ile ilgili bir konu üzerinde yazılmış kitaplar: Cumhuriyetin ilk yıllarında basılmış kitaplardan Hz. Peygamberin savaşlarını konu alan Gazavat-ı Celile-i Peygamberî, Ahmed Refik Altınay tarafından yazılmıştır.

Ahmed Refik, itaat, sancak ve fedakârlık gibi terimleri açıklamış Hz. Peygamberin savaşlarından örnekler vermiştir. Pragmatik bir tarih anlayışı sergilediği görülür. Sadece tarihsel olaylardan bahsetmemiş aynı zamanda günümüz ile de kıyaslama yaparak her zaman en iyi teknoloji ile savaşa hazır olmamız gerektiğini belirtir.

İncelenen eserlerde Hz. Peygamberin evliliklerini esas alan "Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?" isimli kitap Mustafa Sadık Vicdanî tarafından kaleme alınmıştır.

Sadık Vıcdani içinde bulunduğu dönemde bu tarz bir kitabın yazılmasının gerekliliğini belirtmiş ve özellikle Hz. Peygamberin Zeyneb bint. Cahş ile evliliği üzerinde durmuştur.

5. Askerler için yazılan kitaplar: İncelenen kitaplar içinde dikkat çeken bir çalışma vardır ki bizzat Genel Kurmay Başkanlığının yazılı talebi üzerine Ahmed Hamdi Akseki tarafından yazılan Askere Din Kitabı adlı eserdir. Ahmed Hamdi kitabına başlarken kendisine 1925 yılında Genel Kurmay Başkanlığı tarafından gönderilen yazıya da yer vermiştir.

Genel Kurmay Başkanlığının bu talebi önemlidir. O dönem için askerin dine bakışını yansıtmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri mensubunun belirli bir dini yapıya sahip olması, dinini doğru bir şekilde öğrenmesi istenmektedir. Ahmed Hamdi 66 dersten oluşan bir ders kitabı hazırlamıştır. Hedef kitle esas alınarak peygamber efendimiz kısaca tanıtılmış ve onun askeri özelliklerine de yer verilmiştir.

6. Reddiye olarak yazılmış kitaplar: İsmail Fenni Ertuđruľ'ın İzâle-i şukûk (Dozy'nin Tarih-i İslamiyeti Üzerine Reddiye) adlı çalışması dikkate değerdir.

7. Diğer kitaplar: Mahmud Esad'ın Tarih-i Din-i İslam, Lütfullah Ahmed'in Hayat-ı Hz. Muhammed ve Ahmed Hamdi Akseki'nin Peygamberimiz Hazreti Muhammed Aleyhisselam ve Müslümanlık adlı kitaplardır.

Mahmud Esad, eserini rivayetçi tarzda yazmış ve Taberî'yi örnek almıştır. Olayları Hicretin I. Yılı, Hicretin II. Yılı şeklinde tasnif etmiştir. Nakilci bir üslup izlemiş kullandığı rivayetlerin tenkidi veya tahlilini yapmamıştır.

Lütfullah Ahmed, kitabını Hz. Peygamberi örnek almakla ancak Müslümanlığın yükseleceği ve Müslümanların ilerleyeceği anlayışıyla kaleme almıştır. O, Kur'an ve hadisleri anlayabilmek için Hz. Peygamberin hayatını hakkıyla bilmek gerektiğini savunur. Dönemin eserlerinden farkı, kullanılan kaynakların dillerine göre tasnif edilerek müellifleriyle beraber isimlerinin yazılmasıdır. Eserinin önsözünde takip ettiği metodu ve kitabı yazma amacını açıklar. Tarihe yardımcı bilimlerden de faydalandığı görölür. Coğrafya, arkeoloji ve dinler tarihi alanlarında yazılmış eserlerden faydalanmıştır.

Ahmed Hamdi Akseki kitabını gayet sade ve anlaşılır bir dille özet şeklinde yazmıştır.

İncelenen eserler dikkate alınırsa Cumhuriyetin ilk yıllarında İslam Tarihi ile ilgili olarak farklı türden kitapların yazıldığı görölür. Bir taraftan

Tarih-i Nur-ı Muhammedî gibi tamamen tasavvufî tarzda eserler yazıldığı gibi diğer taraftan İ'tikât-ı Bâtılaya İ'lân-ı Harb gibi tamamen tenkitçi tarzda eserler de yazılmıştır. Dozy'nin Tarih-i İslâmiyet-i Üzerine Reddiye gibi oryantalistlere cevap niteliğinde kitaplar da yayınlanmıştır. İslam tarihi ve Hz. Peygamberin hayatı ile ilgili çalışmaların oldukça hareketli ve çeşitli olduğu görülür.

Sanılanın tam aksine 1923-1938 yıllarında Hz. Peygamber ve İslam tarihi ile ilgili çalışmalara bir yön verilmeye çalışılmamış serbest bir ortamda her türlü eser kaleme alınabilmiştir.

Kaynakça

- Ahmet, Lütfullah, *Hayat-ı Muhammed*, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1925.
- _____, *Hazreti Muhammed'in Hayatı*, İstanbul, 1944.
- Akman, Zekeriya, "Kılıçzâde Hakkı'nın Siyer Yazıcılığı ile İlgili Görüşleri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 26(2012/2), Sakarya, 2012.
- Akseki, Ahmed Hamdi, *Askere Din Kitabı*, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul, 1925.
- _____, *Askere Din Kitabı*, Sadeleştiren: Talât Koçyiğit, Ankara, 1976.
- _____, *Peygamberimiz Hazreti Muhammed Aleyhisselam ve Müslümanlık*, İdeal Basımevi, Ankara, 1934.
- Akseki, Mustafa Hakkı, *Ecmelü's-Siyer Ekmelü'l-Beşer*, Maârif Matbaası, İstanbul, 1340 (1923).
- Ali, Mevlana Muhammed, *Peygamberimiz Aleyhisselam*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1341-42.
- Alimoğlu, Ethem, "Ahmed Hamdi Akseki'nin Hayatı", *Ahmed Hamdi Akseki Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004.
- Altınay, Ahmet Refik, *Gazavât-ı Celile-i Peygamberî*, Kitabhane-i Askerî, İstanbul, 1937.
- Bayrak, M. Orhan, *Osmanlı Tarihi Yazarları*, İstanbul, 2002.
- Belâzürî, Ahmet b. Yahyâ b. Cabir (ö. h. 279), *Ensâbü'l-Eşrâf*, Thk. Muhammed Hamidullah, Kahire, 1959.
- Çınar, Fatih, "Milli Mücadelenin ve İlk Meclisin Manevi Mimarlarından Sivaslı Bir Âlim: Mustafa Takî Efendi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, Sivas, 2005.
- Çoğ, Mehmet, *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihçiliği (1908-1918)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.
- Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem(1919-1923)*, Ankara, 1995.

- Doğan, Recai, "Ahmet Hamdi Akseki ve Yaygın Din Eğitime Hizmetleri", *Ahmed Hamdi Akseki Sempozyumu*, Ankara, 2004, ss. 83-92.
- Düzceli Yusuf Suat, *Akvamus Siyer*, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul, 1327.
- Ertuğrul, İsmail Fenni, *İzale-i Şukuk (Dozy'nin Tarih-i İslâmiyeti Üzerine Reddiye)*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1928.
- Es'ad, Mahmud, *İslâm Tarihi*, Sadeleştiren: Sadi Irmak, 1965.
- _____, *Tarih-i Din-i İslâm*, Matbaa-i Hayriye, İstanbul, 1923.
- _____, *Tarih-i Din-i İslâm*, Sadeleştiren Ahmed Lütfi Kazancı, İstanbul, 1983.
- Güngör, Zülfikar, *Tahirü'l-Mevlevî(Olgun) Hayatı, eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994.
- İbn Hişâm (218/833), Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, Beyrut, 1990; I-V, 1995.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (273/886), *Sünen*, İstanbul, 1981.
- Kara, İsmail, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi Metinler/Kişiler*, I-II, Risale Yayınları, İstanbul, 1986-1987.
- _____, "Tarih ve Hurafe: Çağdaş Türk Düşüncesinin Tarih Telakkisi", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 2002, ss. 31-70.
- Kesenceli, Resûl, "Mustafa Takî Efendinin Bir Eseri, Târih-i Nûr-i Muhammedî", *Somuncu Baba Kültür Edebiyat ve Araştırma Dergisi*, Yıl: 7, S. 30, Darende, 2001.
- Kılıçzade Hakkı, *İtikatı Batlıyeye İlanı Harb*, İstanbul, 1923.
- Olgun, Tâhirü'l-Mevlevî, *Târih-i İslâm Sahâifinden*, Mekteb-i Sanayi Matbası, İstanbul, 1326.
- _____, *Hazreti Peygamber ve Zamanı*, Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1923.
- _____, "Tenkit ve Takriz (Hayat-ı Muhammed Adlı Eser Hakkında)", *Sebilü'r-Reşad*, İstanbul, 1331.
- Takî, Mustafa, "Sabikin-i İslâm ve Keyfiyet-i İntişarı Din" *Sebilü'r-Reşad*, XX, S. 510, 1920.
- _____, *Tarih-i Nur-ı Muhammedî*, Öğüt Matbaası, 1923.
- Vicdani, Ebu Rıdvan Mustafa Sadık, *Hiz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1928.
- [https://kendihalinde.wordpress.com/latin-alfabesi-ile-basilan-ilk-kuran/\(2006/09/06\)](https://kendihalinde.wordpress.com/latin-alfabesi-ile-basilan-ilk-kuran/(2006/09/06)).